

ТАҚРИЗИ

муқарризи расмӣ ба рисолаи номзадии Валиев Ҷамшед Абдумаликович дар мавзӯи “Хусусиятҳои морфо-биологӣ ва асосҳои селексияи ҷуторимакка дар шароити Шимоли Тоҷикистон”, ки барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои қишоварзӣ аз рӯйи ихтисоси 06.01.05. – селексия ва тухмипарварии растаниҳои қишоварзӣ пешниҳод шудааст.

Муҳимиюти мавзӯи диссертатсионӣ. Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистонро ҳоҳои баланд бардоштани иқтисодиёти миллии қишварро дар асоси тақвият баҳшидани баҳшҳои селексия ва тухмипарварии зироатҳои қишоварзӣ, дар истеҳсолот ҷорӣ намудани навъҳои ояндадори зироатҳо ва усулҳои инноватсионии парвариши зироатҳои гуногуни қишоварзиро пайваста ҷустуҷӯ намуда, баҳри дар оянда баланд бардоштани самаранокии истеҳсолоти қишоварзӣ кӯшиш ба харҷ медихад.

Бояд қайд намуд, ки заминҳои обёришавандай ҷумҳурӣ манбаи асосии истеҳсоли маҳсулоти қишоварзӣ ба шумор рафта, аз онҳо дар муддати сол ба даст овардани ду – се ҳосил яке аз ҳоҳои баланд бардоштани самаранокии соҳаи қишоварзӣ ва маҳсулнокии истеҳсолот ба шумор мераванд. Бинобар ин, барои дастрасӣ дар ҳалли Ҳадафи сеюми стратегии мамлакат, яъне таъмини амнияти озуқаворӣ, олимону дехқонони қишварро зарур аст, ки дар истеҳсолот навъҳои серҳосили зироатҳои қишоварзиро ҷорӣ намуда, барои ба даст овардани маҳсулоти бештари қишоварзӣ сахми хешро гузоранд.

Дар шароити кам будани захираҳои заминҳои обиёришавандай серҳосил дар қишварамон, алалхусус дар Шимоли Тоҷикистон, яке аз ҳоҳои дар оянда аз як қитъаи замин ҳарҷӣ бештар ба даст овардани маҳсулоти қишоварзӣ, ҷорӣ намудани навъҳои серҳосил ва ба роҳ мондани тухмипарварии зироатҳои қишоварзӣ вобастагии калон дорад.

Дар ин раванд махсусан тақвият бахшидани корҳои селексионӣ дар ба даст овардани навъҳои серҳосили зироатҳои ҳӯроқи чорво, аз қабили ҷуторимакка аз аҳамияти иқтисодӣ ҳолӣ набуда, баҳри дар оянда ба даст овардани ҳосили дону баргу поя, ҳамчун ҳӯроқи чорво аҳамияти қалони илмию амалӣ дорад. Аз ин сабаб унвонҷӯ Валиев Ҷ.А. дар иҷроиши кори диссертациониаш масъалаи омӯзиши ҳусусиятҳои морфологию биологии намунаҳои гуногун ва корҳои селексионии ҷуторимаккаро дар шароити Шимоли Тоҷикистон пеша намудааст.

Муҳимиёти таҳқиқотҳои гузаронидай унвонҷӯ Валиев Ҷ.А. дар он ифода мегардад, ки вай намунаҳои арзишманди ҷуторимаккаро ҳаматарафа омӯхта, навъҳои нави серҳосилу бо давраҳои гуногуни пухтарасии дони ҷуторимаккаро иҳтироъ намуда, онҳоро пешкаши дехқонони минтақаи шимоли қишварамон гардонидааст, ки ин натиҷаҳо аз аҳамияти қалони илмию амалӣ доштани корҳои илмӣ шаҳодат медиҳанд.

Мақсади корҳои илмӣ. Иҳтирои навъҳои нав ва дурагаҳои сермаҳсули ҷуторимакка бо давраҳои гуногуни пухтарасии дон дар қишиғи асосӣ ва тақрорӣ, тобовар ба тағйирёбии иқлими, устувор будан ба қасалиҳои занбӯруғӣ, баҳри ба даст овардани ҳосили 80-90 с/га, баҳри самаранок истифода бурдани заминҳои обёришаванда ва рӯёнидани 2-3 ҳосил дар як мавсум.

Вазифаҳои таҳқиқот:

- омӯзиши ҳусусиятҳои морфо-биологии навъу намунаҳо ва дурагаҳои ҷуторимакка дар зинаҳои гуногуни парваришгоҳҳо;
- интихоби навъу намунаҳои ҷуторимаккаи сермаҳсул, ба мақсади истифода бурдани онҳо дар корҳои селексионӣ;
- дар парваришгоҳи волидайнӣ гузаронидани ҷуфтакунии навъ ва намунаҳои ҷуторимакка;
- санчиши намунаҳо ва оилаҳои беҳтарини дурагаҳои ҷуторимакка дар парваришгоҳҳои стансионӣ ва озмуни;

- пешниҳоди навъҳои нави чуоримаккаи серҳосилу ва маҳсулнок ба комиссияи давлатии навъсанҷи чумхурӣ;
- ба роҳ мондани зинаҳои ибтидоии тухмипарварии навъҳои нав ва ояндадорӣ чуоримакка.

Навгонии илмӣ. Дар шароити заминҳои обии вилояти Суғд, бори аввал омӯзиши 500 намунаҳои гуногуни аввалияи чуоримаккаҳои бурунмарзӣ ва селексионии навъҳои маҳаллӣ, популятсионӣ, синтетикӣ ва шаҷараҳои худгардолудшаванда мавриди таҳқиқ қарор дода шуданд, ки онҳо ҳамчун маводҳои арзишнок дар оянда дар корҳои селексионӣ ва истеҳсолӣ метавонанд истифода гарданд.

Аҳамияти амалий ва татбиқи натиҷаҳои таҳқиқот. Дар натиҷаи корҳои селексионӣ чуоримаккаи навъи “Истиқлол” ихтироъ карда шуд, ки ҳосилнокии донаш ба 80-85 с/га баробар аст ва ин ҳосилнокии ин навъи нави чуоримакка нисбат ба навъи назоратии “Зарафшон” 10,5 с/га зиёд аст. Санчиши истеҳсолии солҳои 2019-2020 нишон доданд, ки ҳосилнокии дони чуоримаккаи навъи “Истиқлол” дар ҳоҷагиҳои вилояти Суғд, дар кишти асосӣ 85 с/га, дар кишти такрорӣ бошад ба 70 с/га баробар аст. Яъне потенсиали ҳосилнокии он дар як мавсим метавонад ба 175 с/га баробар бошад. Дар вилояти Суғд кишти он дар масоҳати 30 гектар татбиқ шудааст.

Таъиид (апробатсия)-и диссертасия ва иттилоот оид ба истифодаи натиҷаҳои он.

Таҷрибаҳои саҳроӣ дар давоми солҳои 2011-2018 аз ҷониби ҳайати комиссияи маҳсуси аprobатсионии Институти зироаткорӣ, Академияи илмҳои кишоварзии Тоҷикистон, намояндагони Донишгоҳи аграрии Тоҷикистон ба номи Ш. Шоҳтемур, Комиссияи давлатии озмоиши навъи зироатҳои кишоварзӣ ва муҳофизати навъҳои Вазорати кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон баҳогузорӣ карда шуда, натиҷаи он дар ҷаласаҳои Шӯрои илмӣ зери муҳокимаҳо қарор дода шудааст.

Санадҳои аprobатсионии корҳои илмию таҳқиқотӣ, ахборотҳои илмии мавзӯи диссертатсия дар дафтари саҳроӣ ба қайд гирифта шуда, дар захирагоҳи (бойгонии) шӯъбаи агротехникаи зироатҳои кишоварзии филиали Институти зироаткорӣ дар вилояти Суғд, ноҳияи Бобоҷон Ғафуров нигоҳ дошта шудааст.

Натиҷаҳои корҳои илмию таҳқиқотӣ оид ба мавзӯи диссертатсия дар семинару конференсияҳо, мизҳои муддавари филиали Институти зироаткорӣ дар вилояти Суғд (н. Бобоҷон Ғафуров 2013, 2015, 2017, 2019, н. Конибодом 2018,2020); семинари илмию амалӣ “Нақши селексияи ҷуторимакка дар таъмини амнияти озукавории кишвар” (ш.Хӯҷанд, 2018); “Зироати ҷуторимакка ва аҳамияти он дар рушди соҳаи ҷорводорӣ” (н. Ҷаббор Расулов 2017); “Технологияи мусосири парвариши ҷуторимакка дар кишти асосӣ ва такрорӣ”(ш. Турсунзода, 2020) баррасӣ гардидаанд.

Ҳаҷм ва соҳти таркибии диссертатсия. Диссертатсия дар ҳаҷми 126 саҳифа таҳия гардида, аз 4 боб, муқаддима, қисми таҷрибавӣ, натиҷаҳои таҳқиқот, самараи иқтисодӣ, хулоса ва пешниҳодҳо барои истеҳсолот, 25 расм, 27 ҷадвал, 6 диаграмма иборат буда, рӯйхати адабиётҳои истифодашуда 143 адад, аз чумла 22 адад аз корҳои муаллифони хориҷиро дар бар гирифтааст.

Дар муқаддимаи диссертатсия мубрамии мавзӯъ, дараҷаи илмии омӯзиши мавзӯъ, алоқамандии рисолаи диссертационӣ бо барномаҳои илмию давлатӣ, мақсаду вазифаҳои таҳқиқот, навғониҳои илмӣ, нуқтаҳои асосии он, ки ба ҳимоя бароварда мешаванд, аҳамияти амалӣ ва татбиқи натиҷаҳои таҳқиқот дар 7 саҳифа (5,6% аз ҳаҷми умумӣ) гирд оварда шудааст.

Дар боби аввали шарҳи таҳлилии адабиёт дар ҳаҷми 30 саҳифа (23,8%), оид ба пайдоиш ва пахншавии зироатҳо, хусусиятҳои морфологӣ

ва биологии растаний, тавсифи умумий ва аҳамияти он, маҳсулнокии ҷуғоримакка вобаста аз усулҳои агротехникӣ, қасалиҳои он маълумотҳо оварда шудааст.

Дар боби дувум муаллиф оид ба тавсифи муҳтасари шароити ҳоку иқлими Шимоли Тоҷикистон, таснифи шароити агроиклими макони таҷрибаҳо, тавсифи навъҳои нохиябандишудаи ҷуғоримакка, маводҳои дар корҳои селексионӣ истифодашуда, муҳиммии таҳқиқот ва методикаҳои таҷрибаҳо, агротехникаи парвариши ҷуғоримакка, ҳусусиятҳои гӯзаронидани киши асосӣ ва тақрории ҷуғоримакка, дар ҳаҷми 21 саҳифа (16,7%) маълумот пешкаш намудааст. Дар ин боб муаллиф шароити ҳоку иқлими минтақаи таҷрибавиро пурра тавсиф намуда, маълумотҳои муғидро доир ба давраҳои ҳарорати мусбии ҳаво, ҳарорати фаъоли ҳаво, миқдори боришот дар муддати сол, намнокии мӯътадили ҳаворо дар шароити Шимоли Тоҷикистон, инчунин тавсифи навъҳо ва дурагаҳои ҷуғоримакка, ки дар таҳқиқотҳо истифода гаштаанд ва ҷорабиниҳои асосии агротехникии парвариши ҷуғоримаккаро пурра навишта, пешниҳод намудааст.

Дар боби сеюм натиҷаҳои таҳқиқотҳо оварда шудааст, ки он аз 4 зербоб иборат буда, дар 46 саҳифа (36,8%) навишта шудааст. Дар ин боб муаллиф маълумотҳои илмии ба даст овардаашро дар давраи нашъунамои намунаҳои гуногуни ҷуғоримакка, гузаронидану ба даст овардани дурагаҳои он, маҳсулнокӣ ва ҳосилнокии дурагаҳои нави ҷуғоримакка, қитъаҳои санчишӣ ва дар шароити истеҳсолот маълумотҳои муҳими илмиро нишон додааст.

Дар боби чорум, ки ба самараи иқтисодии парвариши намунаҳои гуногун ва дурагаю навъҳои нави ба даст овардаи ҷуғоримакка, дар ҳаҷми 2 саҳифа (1,6%) маълумотҳои амалии самараи парвариши ҷуғоримакка дар шароити Шимоли Тоҷикистон дар натиҷаи киши асосӣ ва тақрорӣ маълумотҳои ба даст омадаи муаллиф пешниҳод гардидаанд. Муаллиф нишон додааст, ки дар натиҷаи парвариши

навъҳои нави чуоримакка дар шароити Шимоли Тоҷикистон метавон ҳосили 80-85 с/га ва то 17910 сомонӣ аз як гектар киштзори чуоримакка фоидай соғ ба даст оварда мешавад, ки ин нишондодҳо аз зарурияти дар истеҳсолот ҷорӣ намудани навъҳои нави ба даст омадаи зироати чуоримакка дар шароити вилояти Суғд аз тарафи унвонҷӯ далолат менамояд.

Дар *хулоса ва пешниҳодҳои* диссертатсия натиҷаҳои таҳқиқот дар 7 банд оварда шудаанд.

Дар фарҷомӣ диссертатсия илмӣ хулоса карда мешавад, ки дар шароити заминҳои обёришавандай сангиҳи минтақаи Суғд барои рӯёнидани ҳосили фаровони ҳосили дон ва массаи (анбӯҳи) сабз дар кишти асосӣ ва такрорӣ чуоримаккаи ноҳияландишудаи навъи “Истиқлол” ба роҳ монда шавад, ки ин боиси ба даст овардани ҳосили то 80-85 с/га –и донро таъмин менамояд.

Дар баробари натиҷаҳои назарраси илмии ба даст омада, ба андешаи банда дар рисолаи илмӣ чунин эроду камбузихо ҷой доранд:

- 1. Дар боби 1 ва зербоби 1.1 - Пайдоиш ва паҳншавии зироати чуоримакка,** дар рисолаи илмӣ дар баробари таърихи пайдоиши зироати чуоримакка ва паҳн гаштани он дар дигар мамлакатҳо агар маълумотҳои аниқ пешкаши хонанда гардида бошанд ҳам, vale дар бораи кадом сол ба Ҷумҳурии Тоҷикистон оварда шудани зироати чуоримакка ва ба қайди давлатӣ гирифтани он маълумот пешниҳод нагардидааст?
- 2. Дар боби 1 дар ихтибосҳои овардашуда аз корҳои олимон ба ҳатогӣ роҳ дода шудааст.** Масалан, дар саҳифаи 22 оварда шудааст: Баргу пояи онро барои чорво истифода мебаранд Р.Р. Шарипов, Т.С. Нарзулоев, Р.Ф. Саидзода [2020]. Ба ҳамин монанд дар тамоми рисола ихтибосҳо бо чунин мазмун ва шакл оварда шудаанд, ки шояд ин ба талаботи зарурии ГОСТИ қабулишуда ҷавобғӯ набошад.

3. Зербоби 1.4. Корҳои селексионии ҷуворимакка дар ҷумҳурӣ ва давлатҳои бурунмарзӣ номида шудааст, вале бояд қайд намуд, ки дар ин зербоб бояд маълумотҳои бештар дар бораи корҳо ва усулҳои селексионӣ бо зироати ҷуворимакка маълумот пешкаш мегаштанд, чунки мақсади асосии рисола ин ба селексияи ҷуворимакка баҳшида шудааст ва дар ин зербоб бештар маълумотхое, ки ба корҳои селексионӣ даҳл надоранд оварда шудаанд?

4. Дар саҳифаи 28 ҷунин ҷумлаҳо оварда шудаанд: “**Саҳми селексия барои баланд бардоштани ҳосилнокии 47,9 % -ро ташкил медиҳад. Шароити иқлими ва истифодаи технологияи парвариш ба ташаккулёбии ҳосил то 52,1% таъсир мерасонад. Минбаъд барои баланд бардоштани ҳосилнокӣ танҳо ба роҳи иқтидорӣ генетикии дурагаҳои нав ва истеҳсоли тухмии дурагаҳои баландсифат ва беҳтаргардонии технологияи парвариш таъмин мегардад**”. Вале, ин далелҳоро қадом олим ё таҳқиқотчӣ муайян кардааст, маълум нест?

5. **Дар рисолаи илмӣ маълумотҳои доир ба миқдори интиҳоби фардҳои гетерозисӣ, қувваи гетерозис нисбати волидайни дурагаҳо, усулҳои селексионии мустаҳкам намудани нишонаҳои тезпазӣ, маҳсулнокӣ ва ба қасалиҳо тобоварии дурагаҳои ҷуворимакка пешкаш нашудаанд, ки онҳо аҳамияти назариявии кори илмиро боз ҳам тақвият мебахшиданд**

6. **Дар диссертатсия аз 143 номгӯйи адабиётҳои истифода гашта, факат 18 номгӯй (ё ин ки 12,6%) адабиётҳои баъди солҳои 2000-ро ташкил медиҳанд, ки аз адабиётҳои кӯҳнаи солҳои 1930-1990 истифода бурдани адабиётҳо аз тарафи муаллиф дар кори илмиаш шаҳодат медиҳад.**

7. **Дар анҷоми бобҳои диссертатсия хulosai мушахасси муаллиф доир ба ин ё он боб баён нагаштааст ва дар баъзе саҳифаҳои диссертатсия ҳатогиҳои имлогӣ ва мазмунӣ вомехӯранд (масалан, саҳ.11; 12; 13;14;20; 23, 82,109 ва ғайра).**

Хулоса. Рисолаи илмии Валиев Чамшед Абдумаликович дар мавзӯи “Хусусиятҳои морфо-биологӣ ва асосҳои селексияи ҷуворимакка дар шароити Шимоли Тоҷикистон”, ки барои дарёftи дараҷаи илмии номзади илмҳои қишоварзӣ аз рӯйи ихтисоси 06.01.05. – селексия ва тухмипарварии растаниҳои қишоварзӣ, пешниҳод шудааст, кори илмии бисёрсолаи ба анҷом расида буда, аҳамияти қалони илмию амалӣ дорад. Рисолаи илмӣ дорои ҷанбаҳои баланд ва арзишноки назариявӣ ва амалӣ буда, дар он ҳусусиятҳои морфологию биологии намунаҳои гуногуни ҷуворимакка, усулҳои селексионии ба даст овардани дурагаҳои серҳосили ҷуворимакка, роҳҳои ба даст овардани ду ҳосили дону баргу пояи сабзро дар мавсум, самараи иқтисодии парвариши ҷуворимаккаро дар шароити Шимоли Тоҷикистон илман исбот намудааст.

Диссертатсия ва автореферати он ба талаботҳои "Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ ва үнвони илмӣ", ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26.11.2016, №505 тасдиқ шудааст, мувоғиқ мебошанд.

Натиҷаҳои таҳқиқот дар интишороти илмӣ инъикоси пурраи ҳудро ёфтаанд. Автореферати диссертатсия мазмуни асосии таҳқиқоти гузарондашударо ифода менамояд. Аз ин рӯ ҷунин мешуморам, ки диссертатсияи пешниҳодшуда ба талаботи КОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷавобгуй буда, муаллифи он Валиев Чамшед Абдумаликович сазовори дарёftи дараҷаи илмии номзади илмҳои қишоварзӣ аз рӯйи ихтисоси 06.01.05. - селексия ва тухмипарварии растаниҳои қишоварзӣ мебошад.

Мудири озмоишгоҳи генетика ва селексияи растаниҳои Институти ботаника, физиология ва генетикаи растанини АМИТ, доктори илмҳои қишоварзӣ

(Партоев)

Суроғ: 734003, Ҷумҳурии Тоҷикистон,
ш. Душанбе, кӯчаи Қарамова, 27.

Тел.: (992) 224-71-88; E-mail.: pkurbanali@mail.ru
Имзои Қ. Партоевро тасдиқ менамоям.

Мудири шӯъбаи кадрҳо: Н.С. Умарова

ТАҚРИЗИ

муқарризи расмӣ ба рисолаи номзадии Валиев Ҷамшед Абдумаликович дар мавзӯи “Хусусиятҳои морфо-биологӣ ва асосҳои селексияи ҷуторимакка дар шароити Шимоли Тоҷикистон”, ки барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои қишоварзӣ аз рӯйи ихтисоси 06.01.05. – селексия ва тухмипарварии растаниҳои қишоварзӣ пешниҳод шудааст.

Муҳимиюти мавзӯи диссертатсионӣ. Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистонро ҳоҳои баланд бардоштани иқтисодиёти миллии қишварро дар асоси тақвият баҳшидани баҳшҳои селексия ва тухмипарварии зироатҳои қишоварзӣ, дар истеҳсолот ҷорӣ намудани навъҳои ояндадори зироатҳо ва усулҳои инноватсионии парвариши зироатҳои гуногуни қишоварзиро пайваста ҷустуҷӯ намуда, баҳри дар оянда баланд бардоштани самаранокии истеҳсолоти қишоварзӣ кӯшиш ба харҷ медихад.

Бояд қайд намуд, ки заминҳои обёришавандай ҷумҳурӣ манбаи асосии истеҳсоли маҳсулоти қишоварзӣ ба шумор рафта, аз онҳо дар муддати сол ба даст овардани ду – се ҳосил яке аз ҳоҳои баланд бардоштани самаранокии соҳаи қишоварзӣ ва маҳсулнокии истеҳсолот ба шумор мераванд. Бинобар ин, барои дастрасӣ дар ҳалли Ҳадафи сеюми стратегии мамлакат, яъне таъмини амнияти озуқаворӣ, олимону дехқонони қишварро зарур аст, ки дар истеҳсолот навъҳои серҳосили зироатҳои қишоварзиро ҷорӣ намуда, барои ба даст овардани маҳсулоти бештари қишоварзӣ сахми хешро гузоранд.

Дар шароити кам будани захираҳои заминҳои обиёришавандай серҳосил дар қишварамон, алалхусус дар Шимоли Тоҷикистон, яке аз ҳоҳои дар оянда аз як қитъаи замин ҳарҷӣ бештар ба даст овардани маҳсулоти қишоварзӣ, ҷорӣ намудани навъҳои серҳосил ва ба роҳ мондани тухмипарварии зироатҳои қишоварзӣ вобастагии калон дорад.